

Іван Франко про азбучні дискусії в Галичині

Відомо, що в Галичині в XIX ст. принаймні двічі спалахували словесні баталії навколо питання про впровадження в писемність галичан-українців графічної системи, побудованої на основі латиниці, хоч насправді ця «війна» мала перманентний характер.

Розглядаючи в своїй великій і дуже докладній статті *Азбучна війна в Галичині 1859 р.*¹ питання про намагання впровадити латинські літери в українське письмо, Іван Франко зазначає, що спроби писати слов'янські тексти латиницею сягають глибокої давнини. Так, латинськими буквами були написані ще так звані фрізінгенські пам'ятки X–XI ст., віднайдені в 1803 р. Латинське духовенство, на думку І. Франка, намагалося «спідійти до слов'ян і подати їм у їх мові деякі поучення та вислухати їх сповіді». Такі спроби латинське духовенство робило, очевидно, не раз із необхідності порозумітися зі слов'янською паствою².

Іван Франко правильно зазначає, що християнство – наука переважно книжна і нерозривно зв'язана з обрядами, що доконче вимагають уміння читати й писати, а отже християнське вчення мусить опиратися на писемність. Оскільки ж Галичина тривалий час була під пануванням Польщі, то й писемність нав'язувалася латинсько-польська. У XVIII ст. колонізація в Галичині була настільки сильною, що навіть серед духовенства та «руської» інтелігенції «заледве сотий умів добре читати по-церковнослов'янськи та розуміти те, що відправляв на богослужінні»³. Франко наводить цілий ряд церковнослов'янських текстів (молитви, акафісти, молебні), які були написані латинськими буквами і перекладені польською мовою. Такі збірники молитов мали попит і в зв'язку з цим видавалися у XVIII та ще і в першій половині XIX ст.

Франко зазначає, що багато слів із церковнослов'янських текстів були незрозумілими для простих людей і в зв'язку з цим виникала потреба укладати різноманітні словники. Цю потребу відчув ще ієромонах Памво Беринда, який видав *Лексіконъ Словеноросскій і имень толкованіє* у 1627 р., у 1704 р. Теодор Полікарпов видав *Лексіконъ треязычний* (слов'янсько-грецько-латинський), у 1722 р. був виданий *Супрасльський лексіконъ*, пізніше інші праці, в яких пояснювалися незрозумілі слова польською мовою або писалися старослов'янські слова латинськими буквами. Латинські

¹ І. Франко, *Азбучна війна в Галичині 1859 р.* [у:] Його ж, *Твори в 50-и томах*, т. 47, Київ 1986, с. 549–650.

² Там само, с. 551–552.

³ Там само, с. 555.

букви використовувалися при записуванні пам'яток народної мови переважно людьми польської чи інших народностей, які не знали слов'янського письма. Франко зазначає, що ще коло 1550 р. чеський учений Ян Благослав записав німецькими буквами угро-руську народну пісню про Стефана-воєводу. У 1619 р. львівський священник Якуб Гаватович до своєї трагедії про смерть Івана Хрестителя вставив дві українські інтермедії, укладені латинськими буквами. У 1625 р. краківський міщанин Дзвонівський видав у польській книжечці латинськими буквами руську пісню про козака і Кулину. У 1650 р. Йоаким Єрлич, пишучи польською мовою твір *Latopisiec* вставив у його текст три українські вірші про Хмельниччину. Франко зазначає, що багато українських пісень друкувалися латинськими буквами і в пізніші часи – у XVII, XVIII та XIX ст.ст., багато з них подав у своєму реєстрі Йосиф Їречек, який, власне, й був ініціатором зміни кирилицької азбуки на латинську (чеську) у 1859 р. і цим самим спровокував новий спалах лютих дискусій навколо азбучного питання. Іван Франко доповнив цей список, і його реєстр українських творів, написаних латинськими буквами, становить, як він зазначає, 76 позицій. Звичайно, що до нього входять також українські пісні, записані Тимком Падурою, Вацлавом з Олеська тощо.

Треба зазначити, що в XIX ст. серед культурних діячів слов'янського світу не раз виникала думка, щоб перевести слов'янське (а в тому числі, звичайно, й українське) письменство на одну графічну систему – латинську, яка сприяла б легшому входженню літератури окремого слов'янського народу в загальноєвропейський контекст. Таку ідею висував В. Копітар, її втілював у своєму збірнику українських та польських пісень Вацлав з Олеська, який, до речі, у передмові до цього збірника писав:

Żem do tego [до запису українських пісень – М. Л.] użył charakterów polskich, nie głągolicznych albo kirilickich, każdy mi zapewne pochwali. Przyjdzie zapewne czas, że wszystkie narody słowiańskie porzucą te stare charaktery, które wcieleniu literatury słowiańskiej do ogólnej masy literatury europejskiej głównie stają na przeszkodzie⁴.

Подібної думки був і один із видатних українських діячів, що спричинилися до розвитку української науки і культури у першій половині XIX ст. в Галичині, Йосиф Лозинський – автор відомої мовознавчої праці під назвою *Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)* та багатьох статей у галицькій періодиці, спрямованих на захист, розвиток і кодифікацію української літературної мови. Це був перший з галицьких учених, який пропонував розвивати українську літературу і літературну мову на ґрунті народної мови. Однак, попри весь його позитивний доробок у галузі української мовознавчої науки, він заслужив не тільки схвалення, але й гостру критику та осуд. Причиною цього була його стаття *O wprowadzeniu Abecadła*

⁴ Waclaw z Oleska, *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, we Lwowie 1833, s. XLIX.

polskiego do piśmiennictwa ruskiego, яку він написав і опублікував у газеті „Rozmaitości Lwowskie”, № 29 за 1834 р. Іван Франко не зупиняється на огляді азбучних дискусій, викликаних статтею Лозинського, однак коротко подамо тут перебіг основних подій.

Отже, появу статті Лозинського зумовили кілька причин.

Лозинського як людину вдумливу і творчу не могли не турбувати питання зовнішнього, графічного оформлення української літературної мови та її правопису. Він бачив, що азбука-кирилиця, якою послуговувалася церковнослов'янська мова, є надто важка й громіздка, розумів, що вона не може відображати на письмі специфіки української мови. Ще у своїй граматиці він писав, що письмо є образом, відображенням мови, так, як мова є образом думки. Але щоб письмо було правильним образом мови, повинно їй повністю відповідати. У письмі ми хочемо бачити те очима, що в мові чуємо вухами⁵. Польське „*abecadło*”, на його думку, було практичнішим, раціональнішим і пристосованим до практичного використання. Отож він поступово приходив до думки, щоб замінити в українській писемній мові букви кирилиці буквами латиниці, зокрема, польського «*абецадла*». Можливо, що ці сумніви в доцільності використання кирилиці у нього виникли під впливом В. Копітара та інших слов'янських учених, але в усякому разі він щиро вболівав за долю української народної мови і виступив із цією публікацією з упевненістю, що це піде на користь українській мові.

Лозинський завжди був щирим українцем, великим патріотом свого краю, захисником і гарячим прихильником української народної мови, що він неодноразово підтвердив своїми мудрими, кваліфікованими і пристрасними публікаціями, але той факт, що він написав статтю про впровадження в українську писемність польського *абецадла*, дав підстави радянським мовознавцям⁶ звинуватити його в сприянні колонізаційним процесам.

Утвердженню і поширенню такої «*громадської*» думки сприяв дещо необережний і дуже необ'єктивний вислів Я. Головацького про Й. Лозинського. Він уважав, що Лозинський написав цю статтю на догоду Вацлаву Залеському, однак Й. Лозинський не контактував ні з Вацлавом з Олеська, ні з будь-ким іншим і статтю свою написав з добрим наміром, щоб упорядкувати й спростити важкий для користування етимологічний правопис. Правильно зазначав О. Маковей, що «*Не польська інтрига була причиною цього проекту реформи, лише бажане добра народу*»⁷. Цю думку підтверджує й мовознавець Василь Лев, пишучи, що

⁵ *Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego) napisana przez ks. Józefa Łozińskiego*, Przemysł 1840, s. XXXVI.

⁶ Див.: *Курс історії української літературної мови*, Київ 1958, т. 1, с. 176.

⁷ О. Маковей, *З історії нашої фільмології. Три галицькі граматики*, «ЗНТШ», т. LI, Львів 1903, с. 32.

спроба Йосифа Лозинського ввести латиницю мала за мету не польонізацію нашої мови, а звільнення її від тяжко зрозумілого етимологічного правопису. Лозинський виступив у невідповідну пору, з недостатніми аргументами і з малим знанням історії української мови. Його інтенції були кращі, ніж це тоді здавалося⁸.

Стаття Й. Лозинського мала й позитивний наслідок, бо це, власне, була перша публікація, яка розбудила галичан, заставила багатьох задуматися над тим, хто вони і чиїх батьків діти. Як зазначає Й. Лозинський, «Тъшило мене... что по той статьи Русины якъ-бы изъ сна обудилися и до своего самосознанія приходили»⁹. Це пробудження було бурхливим і результативним.

Се, що нам тепер здає ся маловажним, – пише О. Маковей, – колись захоплювало всі живі руські уми, будило з дрімоти, спонукувало думати про долю мови та народу, що говорив сею мовою. Ішла справа про самі первісні, найпильніші потреби мови, про її письмо...¹⁰.

Які ж були аргументи Й. Лозинського, що пропонував запровадити в українську писемність польське абеткадло? Він небезпідставно вважав, що українська мова своєї літератури на той час ще не мала і сама була необробленою, «неписьменною», «неосвіченою», тобто не була ще літературною. Усе те, що було надруковано до 1834 р., у тому числі й граматики Й. Левицького, є дуже далеким від української мови і нагадує швидше церковнослов'янську мову. Тому, якщо починати писемність, то доцільніше почати її, використовуючи польську азбуку, бо вона найбільше підходить для української мови.

Аналізуючи й зіставляючи кирилицю та польське абеткадло, Й. Лозинський правильно відзначав, що, по-перше, сама система літер і їх назв у кирилиці (*аз, буки, віди* і т. д.) є надто громіздкою і заважкою дитині для запам'ятовування; по-друге, кирилиця має багато літер для позначення одних і тих же звуків (*с і з, о і w, q і u, “ і #*); декотрі букви читаються дво-яко, напр. *и* – як *і*, часом як *и* (*роби*); буква *ї* в одних випадках читається як йотована, в інших як *і*; зайвим є *ъ*; немає в кирилиці двох різних літер для позначення *е* та його йотованого відповідника, літер на позначення звука /г/, африкат /дз/, /дж/, м'яких приголосних; для етимологічних *о, е*, що в закритому складі читаються як /і/, можна б використовувати літери *ó, é* (*kón, méd*). М'які приголосні можна б позначити значком ´ (*d', t', r'*), а наголоси (якщо буде така необхідність) – горизонтальними рисками над літерами.

⁸ В. Лев, *Боротьба за українську літературну мову в Галичині та за характер її* [у:] *Збірник на пошану Івана Мірчука (1891–1961)*, Мюнхен–Нью-Йорк–Париж–Вінніпег 1974, с. 73.

⁹ *Матеріали къ Історіи Галицко-русской словесности*, сообщаемыи Богданомъ А. Дъдицимъ. Іосифъ Лозинский [у:] *Литературный Сборникъ издаваемый Галицко-Русскою Матицею*, вып. II и III, Львовъ 1885, с. 117.

¹⁰ О. Маковей, *Три галицькі граматики*, с. 31.

Одним із головних аргументів на користь абетка у Й. Лозинського був той, що, мовляв, латинська азбука znana у цілїм світі, то вона сприяла б популяризації української мови, її легше було б учити й полякам. Кирилиця, як зазначав Й. Лозинський, є одежею мертвої мови, а латиниця – живих мов¹¹.

Аргументи Й. Лозинського, як бачимо, у багатьох позиціях мали слушність. Як писав О. Маковей, «Кождий мусить признати, що вони не були необдумані: кирилиця, порівнана з абетцадлом, показувала виразно свої хиби»¹².

Однак, як пише Я. Головацький,

Всь передови люди возстали противъ затьи Залеского [тобто, щоб галичани приєдналися до польської літератури і не творили свою окрему – М. Л.] и вознегодвали на Лозинського. Зубрицкій написаль возраженіе, но оно осталося в рукописи; тогдашній капеланъ Перемишльскаго Епископа Сньгурскаго Юсифъ Левицкій... написаль на польскомъ язъцъ рѣзкую статью противъ проекта Лозинскаго, въ защиту кириллицы. Епископъ Іоанъ Сньгурскій наградиль автора и приказаль его статью напечатати въ епископской типографіи... Не меньше негодованія на Лозинскаго, – продовжував Я. Головацький, – виражалъ кружокъ молодыхъ Русиновъ, которое отпечатлилось и въ письмъ Вагилевича къ Погдину. Студентъ же Маркіянъ Шашкевичъ написаль статью: *Азбука и Abecadlo*, цензура одобрила тую статью, студенти и семинаристы сдѣлали грошевую складчину, мене послали в Перемишль, и въ продолженіи двухъ недѣль статья Шашкевича, въ защиту азбуки, была напечатана и розслана во всь стороны Галичины въ 3000 экземпляровъ. Въ кружку своихъ друзей мы радовались, даже гордились такими блистательными успѣхами по народному дѣлу...¹³.

Стаття Й. Левицького дійсно була різкою, гострою і навіть образливою щодо Й. Лозинського. Можливо, саме від цього часу між цими двома відомими в Галичині ученими «мужами» розпочалася гостра полеміка навколо проблем української мови, яка продовжувалася кілька десятків років. Лозинський зараз же написав відповідь Й. Левицькому, але вона не була надрукована, оскільки цензор Венедикт Левицький не дав дозволу на її публікацію. Осип Маковей опублікував її в «додатках» до своєї праці *Три галицькі граматики*¹⁴.

Для того, щоб на практиці довести переваги латиниці над кирилицею, Й. Лозинський переписав польським абетцадлом і з дозволу цензури опублікував у 1835 р. свій етнографічний збірник *Ruskoje wesile*. Вихід у світ цього збірника також викликав певну реакцію. Можливо, що саме він дав поштовх до написання Маркіяном Шашкевичем статті *Азбука і Abecadlo*, у якій автор піддав гострій критиці публікацію Й. Лозинського. Ця стаття

¹¹ Див.: О. Маковей, *Три галицькі граматики*, с. 33–34.

¹² Там само, с. 34.

¹³ Я. Головацький, *Воспоминаніе о Маркіянъ Шашкевичъ и Иванъ Вагилевичъ* [у:] *Литературный Сборникъ издаваемый Галицко-Русскою Матицею подъ редакціею Богдана Дѣдицкого*, во Львовъ 1885, вып. 1, с. 20–21 (далі – *Воспоминаніе Я. Головацького*).

¹⁴ Див.: «ЗНТШ», т. LIV, Львів 1903, с. 77–81.

викликала не менший резонанс і фурор у культурному житті Галичини, ніж стаття Й. Лозинського. Це була перша серйозна науково-популярна публікація М. Шашкевича, яка одержала загальне схвалення та підтримку тодішньої галицької інтелігенції.

Маркіян Шашкевич однозначно виступив на захист кирилиці, однак через рік, друкуючи *Русалку Дністрову*, сам її і зігнував. Зрештою, й у самій статті *Азбука і Abecadło* він, як видно, не завжди суперечить Й. Лозинському, фактично погоджується з ним стосовно літер ь, г, дз, паралельного уживання літер на позначення голосних тощо.

Як на статтю Й. Левицького *Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego*, надруковану в 1834 р., Й. Лозинський написав відповідь і на статтю М. Шашкевича *Азбука і Abecadło*. Однак, як у першому випадку, так і в другім, відповідь його не була надрукована. Тільки завдячуючи О. Маковесві, який опублікував ці пристрасні статті, маємо можливість простежити за полемікою між обома видатними галицькими діячами¹⁵.

Коли й ця стаття була відхилена цензурою, він пише ще одну як спільну відповідь і Й. Левицькому, і М. Шашкевичу під заголовком: *Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego*¹⁶. Цю статтю спіткала доля двох попередніх. Цензор Венедикт Левицький не міг примиритися з критикою церковнослов'янської мови зі сторони Й. Лозинського. Осип Маковей розшукав та опублікував два варіанти цієї статті.

Оминаючи тут виклад аргументів та контраргументів, за допомогою яких Й. Лозинський доводить свою правоту, зауважимо тільки, що він серйозно готувався до захисту своєї позиції, відкликаючись на праці багатьох тогочасних учених. Він усе-таки залишається при своїй думці: кирилицький алфавіт, який не використовується жодною живою мовою з огляду на те, що він мертвий, необхідно покинути й залишити його тільки церкві. Краще уживати вже «гражданський», що є досконаліший і живий, але його теж треба пристосувати до нашої мови, аби було ним добре писати. Але найкращий таки латинський¹⁷. Йосиф Лозинський у першому варіанті спільної відповіді заявляє, що вже сходить з поля бою і подає дружню руку своїм противникам

Хто не згідний поділити мою думку, – пише він, – нехай тримається своєї... Пишімо кожен відповідно до своєї думки, а часові залишім перемогу; і хоч би обидва наші погляди не утрималися, праці наші, однак, не будуть безрезультатні, оскільки залишаться як пам'ятки для мови¹⁸.

---

¹⁵ Див.: О. Маковей, *Три галицькі граматики. Додатки*, «ЗНТШ», т. LIV, с. 77–92.

¹⁶ Див.: «ЗНТШ», т. LIV, с. 84–86.

¹⁷ Там само, с. 92.

¹⁸ Там само, с. 86.

Час, звичайно, розсудив. Перемогла азбука не латинська, а слов'янська, тобто зреформована кирилиця – «гражданка». Однак прийшла вона в українську мову і в українську літературу надто пізно. Хоч нею й була надрукована *Русалка Дністрова*, обидва *Вінки русинам на обжинки*, приповідки Г. Ількевича тощо, прихильники церковнослов'янської мови, кирилиці, москвофіли ще довго нав'язуватимуть кирилицю, етимологічний правопис, чим серйозно загальмують розвиток української мови і літератури на народній основі.

На цьому, можна б уважати, і завершився перший етап азбучної війни. Однак через рік вийшла *Русалка Дністрова*, де поряд з іншими творами була надрукована рецензія на працю Й. Лозинського *Руское весѣле*, у якій автор (М. Шашкевич) знову повертається до питання про азбуки.

Автор рецензії досить критично оцінив працю Й. Лозинського *Руское весѣле*. Осудив він його і за мову, якою праця була написана:

Язык и правопись в сесѣм хорошім дѣль... першій мало [,] а вторая цѣло, не рускі. Велично красні дѣви (ладканя) прибраў в лахміте не насъке переплѣў красні пахнющі цвѣти терниоу и бодлаками, нарядиў чужі мисли и слова начинками рускими...

Найбільшою обманою, ба неспрошеним грѣхом в сем дѣль, – продовжує автор рецензії, – що писатель [,] відвергши Азбуку питому рускую, приняў букви ляцкіє, котрі цѣло не пристають к нашому языкови. Чи годит-ся безчестити святиню? Чи годит-ся потручати ногою сивенького старця, що ся нами від молодости нашої опыкуваў, заступаў від бури, хорониў перед жегущим огнем, придержуваў душу в тльннм тѣль? Чи годит-ся відвергати Азбуку святого Кирилла [,] любомудрця високоумного, многоученого, що ся так добре вдивиў в язык славянскій, що бистрим соколовим оком проймиў го на вскрізь, що сильним думающим духом обняў всь голоси величного звенящего языка Славлян... Азбука святого Кирила була нам небесною, незборимою твердою... несхолибимою скалою, на котрій Русь святая через тілько стольтей люто печалена, крѣпко стояла. – Є то дѣва райская звѣздострійна [,] озорена добродійною силою, що нас теплим солоденьким духом овѣвує; єь то чудне дѣло, що ми доси Русинами!¹⁹

Цей патетичний виступ на підтримку кирилиці і на заперечення латиниці, на жаль, мало хто прочитав зразу ж після виходу в світ *Русалки Дністрової*, бо на довгих одинадцять років вона була ізольована від читача і пролежала в льохах львівської цензури. Але цю рецензію читали вже після звільнення альманаху з-під арешту, і роль свою вона таки виконала, будучи надійною ідейною опорою для прихильників слов'янського письма в азбучній війні, яка спалахнула була з новою силою в другій половині ХІХ ст.

Іванові Франкові не були відомі й ще деякі деталі цієї азбучної історії.

Із спогадів Я. Головацького знаємо, що на статтю Й. Лозинського *O wprowadzeniu abecadla polskiego do piśmiennictwa ruskiego* були три

---

¹⁹ *Русалка Дністрова. Фотокопія з видання 1837, Київ 1972, с. 131–133.*

відповіді: рукописна Д. Зубрицького, друкована Й. Левицького і стаття М. Шашкевича *Азбука і Abecadlo*. Однак академік В. Щурат знайшов, як він гадав, ще одну азбучну статтю з 1834 р., автором якої, нібито, був Микола Кмицикевич. Називалася стаття *O zaprowadzeniu Abecadla polskiego zamiast kirylicy do ruskiej pisowni* і була написана на чотирьох листках із зазначеною «на чолі» датою «Въ Перемишль 9/12 834 Миколай зъ Ветлина». У кінці стояла дата 13/12 1834. «Миколай зъ Ветлина» – це був псевдонім Миколи Кмицикевича.

Тон цієї статті, напад на молодих людей, яких автор називає вандалами, що мають охоту тільки руйнувати все, крайній консерватизм, реакційні погляди на історію української мови дали підставу В. Щуратові назвати М. Кмицикевича батьком галицького москвофільства²⁰.

Насправді ж, виявляється, автором статті був зовсім не М. Кмицикевич, а Денис Зубрицький, що і вдалося встановити М. Вознякові. Як зазначає вчений, у статті висловлені «погляди крайнього реакціонера, безоглядного ворога всякого поступу»²¹, а це не міг бути М. Кмицикевич, бо він, навпаки, був українським патріотом, мріяв визволити українців з-під національного гніту, дати їм незалежність, що, як він розповідав, навіть снилася йому. За ці його погляди, що були відомі оточенню, його навіть не допустили до висвячення. Отже, початок статті, у якому висвітлені дуже консервативні і дуже лояльні щодо цісарського трону погляди, критика, як уже зазначалося, молодих людей, що прагнуть усе руйнувати, тощо, ніяк не в'яжуться з особою М. Кмицикевича. Не в'яжеться й український підпис на польськомовному тексті «Миколай зъ Ветлина. У Перемишль», бо не міг автор написати статтю по-польськи, а підписатися по-українськи. Цей підпис усього-на-всього означає, що М. Кмицикевич був не автором, а лише «копістом», а дата 9/12 1834 означає, що в цей день він почав копіювати статтю Д. Зубрицького. Інша ж дата – 13/12 – означає день закінчення копіювання.

Власне, як установив М. Возняк, це був початок статті Д. Зубрицького *Apologia Cyryliki czyli azbuki ruskiej* з підзаголовком *O zaprowadzeniu Abecadla polskiego zamiast Cyryliki do ruskiej pisowni*²².

Михайло Возняк інтуїтивно відчув, що автором статті, яку приписувано М. Кмицикевичеві, був Д. Зубрицький. Власне, на це вказували ідентичні погляди на речі, викладені в статті та в працях чи листах Д. Зубрицького, зокрема, у листуванні з М. Погодіним. Д. Зубрицький зі зверхністю ставився до народної мови. Сучасну йому мову галичан він називає слов'яно-

²⁰ Див.: Др В. Щурат, *Азбучна стаття Миколи Кмицикевича з 1834*, «ЗНТШ», кн. 1, Львів 1908, с. 144.

²¹ М. Возняк, *Авторство азбучної статті з 1834 р.*, Окрема відбитка із «ЗНТШ», т. СХХХVI, с. 112.

²² Див.: В. Щурат, назв. праця, с. 139.

польською чи польсько-руською (пізніше це твердження набуло великого поширення серед російських шовіністів), і помиляються, на його думку, ті, хто називає мову в Перемишлі руською. Хай порівняють її з *Енеїдою* Котляревського, тоді переконаються. Він вважає, що простонародна мова галичан ні в якому разі не може бути мовою літератури. Літературною може бути тільки мова давніх руських пам'яток, яку зберегла великоросійська мова²³. У листі до М. Погодіна, коли він ще готував до друку свою *Історію*, він писав, що боїться, що його «принудять» «передьлать... или выпустить нѣкоторыя статьи или же печатать Кирилицею и переодѣть свое сочинение изъ русскаго въ хохлацко-польское платье, а я старалъ ся по возможности избѣгать и Хохлацизмовъ и Полонизмовъ»²⁴.

Зубрицький ставився зверхньо до простих людей, зневажливо називав їх пастухами, але так само зневажав він і освічених людей, які не робили чи не писали так, як він вважав за потрібне. У своїй азбучній статті він називає автора і йому подібних „rółmędrkami”, що по-російськи звучало б як «полуумки», а по-українськи хіба що як «недоумки». Так ось він пише:

Pod pozorem krytycznego naukowego rozbioru lub nowych wynalazków usiłują rółmędrki [підкреслення наше – М.Л.] burzyć wszystko, cokolwiek ma na sobie piętno starożytności. Nic nie ma dla niej szanownego, ołtarz i tron, wiekami uświetnione obyczaje przodków, ich wszystkie wynalazki i pomysły... staje się przedmiotem napadów lub urągania dla tych współczesnych Wandalów²⁵.

Михайло Возняк зробив ще одне відкриття. Знайшовши автограф статті, він встановив, що цю статтю дослівно в багатьох місцях переписав і присвоїв собі Йосиф Левицький. Цим відкриттям, до речі, спростовується й інша думка В. Щурата, що, мовляв, «залежність Кмицикевичевої статті від статті Левицького очевидна – в змісті і в тоні»²⁶. Як бачимо, все було якраз навпаки. У залежності була не стаття Кмицикевича-Зубрицького, а саме стаття Й. Левицького від статті Д. Зубрицького, яку переписав М. Кмицикевич.

Дискусії навколо азбуки не стихали й далі, хоч не завжди вони велися публічно. Не завжди вони були й результатом польсько- чи німецькомовної експансії, про що йтиметься далі. Переважно пропозиції замінити кирилицю латиницею носили дружелюбний і доброзичливий характер, як про це свідчать висловлювання В. Копітара, Вацлава з Олеська, інших слов'янських учених, які співчутливо ставилися до Галичини і її проблем. Так, коли готувалася до друку збірка українських народних приказок

²³ Цит. за: О. Терлецький, *Галицько-руське письменство 1848–1865 рр.*, Львів 1903, с. 74.

²⁴ Цит. за: В. Щурат, *Азбучна стаття Миколи Кмицикевича*, с. 136–137.

²⁵ Там само, с. 144.

²⁶ *Русалка Дністрова, Документи і матеріали*, Київ 1984, с. 149.

і прислів'їв Григорія Ількевича, Яків Головацький отримав лист від визначного діяча чеського національно-визвольного руху, прихильника загальнослов'янського єднання Йосипа Подліпського з пропозицією дати згоду на друкування Ількевичевих приповідок латинськими літерами. Власне, у цьому листі не говориться про це прямо, є тільки порада

наполегливо взятися за цю справу: плоди з цього будуть найщедріші, і запевнюємо вас доброю вірою, що в тому випадку, коли збірка Ваших приповідок, тої *п р о с т о н а р о д н о ї* практичної філософії слов'ян [підкреслення автора], буде укладена згідно з нашою порадою, отримаєте вдвоє и втроє більше відбирачів у чехословацьких землях, в Іллірії, в Сербії, ніж раніше, і так одним пострілом вполюєте двох зайців, бо цим нам слов'янам прокладається дорога до єднання і Ви би поклали до цього перший камінь²⁷.

Іван Головацький у довгому листі до брата від 13 квітня 1840 р. набагато настирливіше намагався переконати його в доцільності цієї затії. Знаючи погляди Якова на справи азбуки і писемності, він попереджує:

... щоб ти не остовпів від моєї сміливості, яка хоче за один раз знівечити твої давно уже вкорінені засади і переконати тебе в їхній неслухності. Якщо мій намір вдасться, засіє зірка мого щастя²⁸.

Іван Головацький пише, що його щиро підтримує інтелігенція. Інші освічені слов'яни цінують русинів, їхню мову, дуже захоплюються і співчують їм. Культура слов'ян, особливо грецького визнання розвивалась би гігантськими кроками, якби вони прийняли латинське письмо. Те, що колись кирилицею були написані видатні твори, це правда, але «Не покличаймося на минуле, а швидше на майбутнє, дивімося, куди прямує світ», краще єднатися з Європою, пише І. Головацький, ніж з однією її частиною, «бо вона стогне під скіпетром самодержавця». Можливо, під впливом своїх чеських друзів І. Головацький досить рішучо був настроєний проти Росії і висловив тут досить пророчу думку: «Чому... ми маємо затримуватися із з'єднанням [з Європою – *М. Л.*] і тепер відступати назад, щоб колись набагато пізніше дійти до межі?»²⁹. До речі, незабаром після цього І. Головацький змінить свої мовні орієнтації, подружиться з діячами російської культури та москвофілами і всіяко пропагуватиме російську мову.

А поки що І. Головацький пише, що тепер йому не виглядає гідним за судження крок священника Лозинського при виданні весільних пісень латинськими літерами. Наша література не перестала від цього існувати, бо вона не перебуває в жодному зв'язку з літерами. Автор листа заявляє, що ідея перейти на латиницю

---

²⁷ Там само, с. 150–151.

²⁸ Там само, с. 152.

²⁹ Там само.

зовсім не видається мені космополітичною фанфаронадою. Навпаки, у тому випадку мільйони і все людство виграють більше. А так... Єдина користь... для... попівської касті і петербурзького царя, а для народу – ні на шеляг³⁰.

Звичайно, ці аргументи не переконали Якова Головацького, і він дуже гостро засудив бажання брата Івана перейти на латиницю³¹.

Про те, що, спроби змінити графічну та правописну систему в Галичині у 30-х та пізніших роках носили доброзичливий характер, може підтвердити й автор широкої рецензії на книгу Вацлава Залеського Августин Бельовський, текст якої в українському перекладі повністю подає І. Франко³².

Однак наміри змінити систему українського письма в Галичині не завжди були доброзичливими й мирними. У 1859 р. була затіяна нова спроба, і на цей раз уже зі сторони уряду, змінити кирилицьку азбуку на латинку (на цей раз на чеську „abecedu”). Цей намір мав політичне коріння і був підпорядкований експансіоністським планам губернатора Галичини поляка Агенора Голуховського, який, хоч і був представником австрійського уряду, виступав щодо українського населення Галичини з польських шовіністичних позицій. Як писав І. Франко, бюрократія, витворена А. Голуховським, хоч була «на позір зразу німецька, в основі чимраз більше ставала польською, і хоч на позір ніби офіційно австрійська, чимраз виразніше починала служити польським національним інтересам»³³.

Польська керівна верхівка не могла миритися з тим, що в Галичині після весни 1848 р. почався бурхливий розвиток національно-культурного життя. Заснування політичної Руської Ради головної, української газети «Зоря Галицька» (травень 1848), проведення з'їзду руських учених (жовтень 1848), створення кафедри української словесності у Львівському університеті, яку з грудня 1848 р. очолив Я. Головацький, видання у Відні українською мовою урядових законів та розпоряджень, заснування в 1849 р. урядового політичного часопису «Галичо-Рускій Вѣстникъ», редактором якого був Микола Устиянович, видання українських підручників для галицьких шкіл, відновлення у Відні української духовної семінарії тощо – все це сприяло пробудженню національної самосвідомості галичан-українців, а це ніяк не входило в плани польської гонорової шляхти, яка намагалася займати панівне становище в австрійській державі. Тому А. Голуховський опускався до брудних інсинуацій, звинувачень галицьких українців у їх нібито нелояльності до цісарського трону, у підступництві і т. п. Усе було спрямоване на те, щоб скомпрометувати українців Галичини і їх потуги

³⁰ Докладніше про це див.: М. Лесюк, *Брати Головацькі в азбучних дискусіях у Галичині* [у:] *Слово і доля. Збірник на пошану Уляни Єолінської*, Львів 2005, с. 295–303.

³¹ Див.: І. Франко, *Азбучна війна в Галичині 1859 р.*, с. 564–567.

³² Там само, с. 587.

³³ Там само, с. 613.

до відродження національно-культурного життя. Так поступово готувався ґрунт для рішучішого наступу на українство в Галичині.

Наступ розпочався з публікації у Відні німецькою мовою брошури під заголовком: *Ueber der Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht verfasst von Jozeph Jireček*, Wien. Aus der keizerlich königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1859 (Про пропозицію писати по-українськи латинськими літерами. За дорученням цісарсько-королівського міністерства культів і освіти через Йосифа Їречка. Відень, урядова державна друкарня 1859).

Ця праця Й. Їречка мала чотири частини: 1. Основи, які промовляють, щоб передавати українське письмо латинськими буквами; 2. Огляд спроб писати по-українськи латинськими літерами і їх критика; 3. Виклад українського правопису зі застосуванням латинського шрифту; 4. Зразки пропонуваної орфографії. І. Франко дає дослівний переклад окремих місць цієї праці, робить її аналіз.

Зазначмо, що праця Й. Їречка написана фахово, науково, з відповідною аргументацією і в багатьох випадках не викликала застережень. У першій частині автор намагається обґрунтувати намір австрійського уряду запровадити латину в українському письмі. Він пише, що й досі немає єдиного погляду щодо відношення української мови до інших слов'янських мов. За властиву літературну українську мову дехто вважає церковнослов'янську, а народну мову розцінюють як вульгарну й непридатну для літератури. Дехто вважає, що українська мова – це діалект російської, а деякі поляки називали її наріччям польської. У літературі теж не було єдності. Одні писали церковнослов'янською, інші російською, треті польською, а українська мова була занедбана. Зі слов'янських лінгвістів перший Міклошич визнав українську мову самостійною мовою. Їречек резонно ставить питання, де причина, що досі не пізнано значення української мови, мови великого племені? Тут він справедливо зазначає, що значна вина паде на політичні відносини, які не сприяли самостійному розвиткові народної освіти за допомогою народної мови. Але найголовніша причина – це вплив церковнослов'янської мови, пише Й. Їречек, і тут не можна не визнати йому рації. Щодо польської мови, то вона не зробила помітного впливу на українську, хоч, звичайно, немало слів з неї було запозичено в українську. Але на фонетику та форми української вона не вплинула, бо почуття різниці між польською та українською мовами не зникало в народі ніколи, і це свідомо та несвідомо зробило мовну асиміляцію неможливою³⁴. Тут, без сумніву, Й. Їречек теж має рацію. Незважаючи на кількасотрічне панування Польщі в Галичині, насильну й відверту політику колонізації, українська мова таки зберегла себе тут у первозданному вигляді, лише зрідка використо-

---

³⁴ Там само.

вуючи окремі лексичні запозичення, але в набагато меншій кількості, ніж зі старослов'янської чи російської.

Їречек дає детальну характеристику ситуації і взаємовідносин церковнослов'янської та інших слов'янських і, зокрема, української мов, правильно зазначивши, що строслов'янська мова прийшла до русинів разом із християнством як готова літературна мова. Будучи досить зрозумілою для народу, вона стала використовуватися для написання світських творів. Ця обставина, на жаль, не сприяла, а навпаки гальмувала розвиток народної мови як літературної. Церковнослов'янська мова у свою чергу вбирала окремі народні елементи і з часом дійшло до того, що походження церковних книг забуто, а їх мову стали вважати «старшою» формою української мови, яка має єдине право бути книжною мовою. Тепер дослідники показали, що між церковнослов'янською та українською мовами є глибока різниця і коли деякі письменники робили спроби запровадити до літератури народну мову, не всі могли вивільнитися з-під довголітньої звички і час від часу поверталися знову до церковнослов'янських форм, чужих для української мови³⁵.

Мав рацію Й. Їречек і тоді, коли писав, що українська мова не має поки що нормальної граматики і її не буде, доки «не закинеться дотеперішній принцип руської орфографії». Українська мова користується орфографією, не виведеною з природи її звуків, але запозиченої зі старослов'янської та російської. Тому з усіх граматик української мови, що видані досі, не можна навчитись чогось певного. Усі вони, у т. ч. й найліпша з дотеперішніх граматика Головацького подають не чисту українську мову, а з церковнослов'янськими та російськими примішками. Так літературна мова поступово віддаляється від народної. Тому нерусинам неможливо навчитися «по-руськи» з дотеперішніх граматик. Їречек робить висновок, що тій біді можна зарадити тільки тим, щоб «або кирильську азбуку спеціально приноворити до руської мови, або прийняти латинський алфавет із відповідними змінами»³⁶.

Кирилицька азбука створена спеціально для старослов'янської мови, тут для кожного звука була буква, але вона зовсім не годиться для живих слов'янських мов, зазначає Їречек. Від себе ж додамо, що й для старослов'янської мови тут не було потреби запроваджувати стільки літер. Окремі літери були впроваджені тільки заради їх числового значення. Так, зайвими були **і** «десятинне» чи **и** «восьминне», **ѡ** (wть) чи **о** (онь), літери **џ**, **ѡ**, **ѣ**, **ѵ** (ксі, псі, фіта, тета, іжиця); не було потреби впроваджувати дві літери **q** та **u** для позначення фонем /y/ тощо. Пізніше граматисти намагалися придумати для всіх цих літер якісь штучні правила вживання і цим

---

³⁵ Цитуємо за: І. Франко, назв. праця, с. 615.

³⁶ Там само.

тільки ускладнювали правопис. Однак про це не говорить ні Й. Їрчек, ні інші автори, які надавали перевагу латиниці.

Їрчек робить правильний висновок, що в літературних творах останніх років «церковнослов'янські та російські впливи проступають так сильно, що грозять зовсім витиснути людovu мову та людове письменство»³⁷. Одною з причин тут є спільна орфографія, яка викликає помилки та мішанину і в українській, і в церковнослов'янській мовах. Усунувши причину тих помилок, запевнимо розвиток обидвох мов.

Їрчек наводить ще один вагомий аргумент на користь латинки. Він зазначає, що в Галичині дуже мала кількість людей володіє грамотою і людей ще треба вчити писати і читати. Оскільки ж в умовах австрійської держави люди повинні знати й польську та німецьку мови, то їм легше буде вчити ці мови, коли вони знатимуть латинку.

Автор статті наводить і інші аргументи, доводячи переваги латинського письма. Але за браком місця не маємо тут можливості далі наводити й аналізувати трактат Їречка. Він перелічує українські твори, які були написані латинкою, в останньому розділі дає конкретні поради щодо застосування латиниці, пропонує узяти за основу чеську графічну систему, яка є найраціональнішою.

Стаття Й. Їречка носила офіційний, урядовий характер. Політика офіційного Відня була спрямована на подолання будь-яких сепаратистських намагань галичан, москвофільських настроїв у Галичині. Зростанню їх у значній мірі сприяла, за словами І. Франка, «грізна кара Кримської війни, сполучена з мобілізацією австрійської армії проти Росії». Ця «грізна кара» разом із тягарем, який накладала мобілізація, як відзначає І. Франко, «збільшила симпатії русинів, особливо руської інтелігенції, до Росії та оживила серед неї надію, що Росія при найближчій нагоді забере Галичину, бодай східну її половину, і прилучить до своїх провінцій»³⁸.

Ті, що так думали, хотіли визволитися з-під національної зверхності і національного гніту Польщі, але вони не віддали, що, вирвавшись із вогню, потраплять у полум'я. У таке полум'я, вирвавшись з вогню, потрапила Галичина уже в XX ст., після так званого «возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній УРСР». Ті, хто прагнув цього в XIX ст., не могли знати, що східна «опіка» Галичиною виявиться фатальною, набагато страшнішою, ніж західна, польська, особливо в стосунку до мови, бо польська мова, будучи менш подібною до української, не змогла б її асимілювати настільки, наскільки її асимілювала російська.

Унаслідок «старань» Голуховського було гостро попереджено Я. Головацького, який завідував кафедрою української словесності у Львівському університеті і який дійсно все далі відходив від української мови. На

³⁷ Там само, с. 621.

³⁸ Там само, с. 625.

початку 1858 р. шкільний інспектор Є. Черкавський, якому було доручено проаналізувати діяльність Я. Головацького, повністю підтвердив його москвофільські намагання «на полі язиковім». Він цілком обґрунтовано довів, що підмішування народної мови церковнослов'янськими та російськими висловами і зворотами, як це спостерігається серед інтелігенції та духовенства Галичини, призведе з часом до повної асиміляції українського «наріччя» російською мовою, що яскраво підтверджують часописи «Зоря Галицька», «Сімейна бібліотека», а також сама мова Я. Головацького. Серед заходів, які пропонував здійснити Є. Черкавський з метою уникнення русифікації української мови та відвернення уваги галичан від Росії, було запровадження латинської азбуки, усунення Головацького з посади завідувача кафедри, зрівняння календарів тощо. Як зазначає І. Франко, цей план є неоціненним документом традиційної польської політики супроти Русі і повторює «ті самі помилки та ту саму методу в поборюванні руського елемента, якої держалася Польща в часі свого довговікового панування і якої не позбулася досі»³⁹.

Міністерство освіти навіть надіслало з Відня листи єпископам С. Литвиновичу (Львів) та Г. Яхимовичу (Перемишль) з вимогою чи рекомендаціями застерегти сільських парохів від уживання висловів та зворотів церковнослов'янської мови у своїх проповідях та у спілкуванні з населенням. Цією вимогою міністра і була зумовлена поява листа єпископа С. Литвиновича до українського духовенства, який опублікував в українському перекладі І. Франко.

У листі С. Литвиновича, зокрема, йшлося про те, що в останніх роках у «галицько-руським» письменстві спостерігається намагання впровадити незрозуміле для народу «наріччя» (тобто «язичіє»). Це явище, однак, відбулося не тільки в пресі, але й у проповідях священників, проповідників та катехитів, у шкільних «викладах» тощо, у яких занедбується народна мова, а надається перевага церковнослов'янським формам та виразам. Це спричинює велику шкоду розвитку народної мови й просвіті народу, власне, робить неможливим такий розвиток. Закінчується лист єпископа категоричним твердженням, що ті проповідники та катехити, що свої церковні промови та «виклади до люду та молодежі стараються вдягти в церковнослов'янські форми», виступають проти основ католицького звання.

Литвинович був великим прихильником народної мови і всіляко сприяв її розвитку, що, зрештою, й видно з його листа. Змінити ситуацію було не просто, бо «церковнослов'янські форми» пустили уже на той час глибоке коріння у мовлення освіченої частини галичан, зокрема, духовенства. Крім того, церковнослов'янська мова була офіційною мовою Літургії та інших церковних відправ.

---

³⁹ Цит. за: І. Франко, назв. праця, с. 628.

Але в усякому разі лист С. Литвиновича був великим кроком уперед до утвердження української мови, бо в ньому не захищалася сліпо церковнослов'янська мова, як це було раніше, а стверджувалося, що

Сей язык безперечно належить до пережитих языків; відживлений насильно як основа галицько-руської народної літератури і накинений духовному життю народу, м у с и в би гальмувати лише всякий рух і духовний розвій [підкреслення наше – М. Л.], призвів би до неминучого розкладу духовного життя і до існуючого вже в дійсності плоду – до російського нарiччя. Це було б «повною загладою» «окремішности» галицько-руського народу⁴⁰.

Лист єпископа С. Литвиновича був сприйнятий духовенством не однозначно. Затяті прихильники церковнослов'янської мови й етимологічного правопису розцінили його як зазіхання на устояні традиції. Так, один із палких прихильників москвофільства та «язичія» І. Гушалевиц, будучи на той час парохом у Калуському повіті, з тривогою писав до Я. Головацького, що це послання як грім поразило його, що це вже якась ворожа польська партія підняла голову і змушує церковну владу втручатися у мовні справи. Як видно з його листа, він готов навіть спалити свій новий твір *Роксолана* тільки щоб не писати його народною мовою, «лучше най огонь оное пожреть»⁴¹. Церковнослов'янська мова, як бачимо, міцно увійшла в народні традиції і в церковну сферу, бо була вона в ній панівною, фактично, ціле тисячоліття⁴².

Підтримкою намірам А. Голуховського запровадити латинську графічну систему послужили, безперечно, й видані в 1858 р. три збірки нібито українських віршів поляка з Єзуполя Льва Венгліньського під загальним заголовком *Nowyi poezyi matoruskii t. j. pisny, dumy, dumki, chory, tanci, ballady etc. w czystom jazyci Czerwono-Rusyniw, wedla zytia, zwyczaiw ich i obycaiw narodnych, utworyw Lew Eug. Węgliński. Tom I, II, III. Lwiwhorod i Peremyszl. Nakładem autora 1858*.

На вихід у світ названих збірок негайно зреагував Б. Дідицький і ця реакція була виражена у формі статті під заголовком *Новые поэзии малорусские в чистомъ языкѣ Червоно-русиновъ*, надрукованій у *Сборнику* – додатку до української газети «Вѣстникъ», що видавалася у Відні.

Матеріал був критичний від початку до кінця, причому критика стосувалася не тільки латинської графіки, але й змісту самих книжок Л. Вен-

⁴⁰ К. Студинський, *Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–62*, Львів 1905, с. 420.

⁴¹ Зазначмо, що й у кінці ХХ та на початку ХХІ ст. у багатьох церквах Галичини використовується ще церковнослов'янська мова, навіть більше, є такі затяті її прихильники, що категорично не хочуть переходити на українську мову, вважаючи її, як колись так звані «тримовники» вважали старослов'янську мову, не благодатною, такою, що не може бути мовою Богослужінь, бо вона, нібито, засмічена вульгаризмами і т. п. Насправді ж такі висловлювання і такі дії підтримують всезагальну загрозливу тенденцію в Україні щодо витіснення з ужитку української мови, обмеження її використання в суспільстві.

⁴² Див.: І. Франко, назв. праця, с. 633.

глінського. Б. Дідицький пише, що сподівався навчитися з цієї праці чогось чистого (він обіграв тут вираз «чистий» із заголовка Венгліньського до своєї праці (*W czystom jazyci Czerwono-Rusyniw*), думав, що автор Венгліньський дійсно має намір чисто чисто зберегти, а нечисте очистити, але, як виявилось, автор не знає навіть добре української мови, не має поняття ні про правопис, ні про граматичні правила. Дідицький пише, що не має нічого проти того, що вірші написані латинськими буквами, бо «руські» слова можна писати навіть китайськими буквами, якщо хтось пише для китайців, але в будь-якому разі треба дотримуватися правил. У Венгліньського ж в одній і тій самій книжці, навіть на одній сторінці слова пишуться по-різному. Чи може автор «причислити себе до совісних письменників», коли пише: *bad'ko, bat'ko* і *batko*, *charny* і *harny*, *fala* і *chwala*, *sedyt* і *sidyt*, *meni* і *myni* і т. д.⁴³

Стаття Б. Дідицького досить велика, вона друкувалася з продовженням аж у п'ятьох числах *Сборника*, і в ній поданий детальний аналіз «поетичних» книжок Л. Венгліньського, вказано на досить низький їх художній та естетичний рівень. Можливо, тому він не приділив тут достатньої уваги питанню азбуки. Зате паралельно з цією статтею він почав писати іншу працю, яку надрукував на початку 1859 р. окремою брошурою під заголовком *О неудобности латинской азбуки въ писменности русской*.

Дідицький так і зазначив, що викликала цю статтю поява книжки Л. Венгліньського *Nowy poezyi maloruskii...*, він як би відчув, що над українською мовою, над кирилицькою азбукою нависла загроза; він побачив, що спроба Венгліньського писати українські твори латинськими буквами не нова, що вона може створити прецедент і послужити недобрим прикладом для інших, тому він дуже поспішно, ще, очевидно, не закінчивши розгорнутої рецензії на ці збірки, розпочав нову статтю. Франко робить детальний аналіз цих статей Б. Дідицького.

Треба віддати належне далекоглядності й інтуїції Б. Дідицького, який виступив з аналізом поезій Л. Венгліньського та зі статтею *О неудобности латинской азбуки...* ще до появи брошури Й. Їречка. Зрозуміло, що стимулом чи причиною написання цих обидвох статей були, власне, українські поезії Л. Венгліньського, надруковані польськими буквами. Але не тільки. Як він сам писав до Я. Головацького, він дізнався і про те, що «одинь нашъ визначний письменник» надіслав віденському «Вѣстникові» статтю про запровадження латинської азбуки до українського письма. Йшло про Миколу Устияновича, який досить швидко зрозумів, що вчинив неправильно, запропонувавши змінити азбуку на латинську. Про це він писав

---

⁴³ Див.: *Нѣсколько словъ Николая Устияновича въ отвѣтъ на статію Г. Костецкого, об-голошенную в дневнику польскомъ Przegląd powszechny под заглавіем: Recenzya Zorji Gali-ckiej na год 1860*, «Слово» 1861, № 7, 15 лютого, с. 31–32. Див. також його лист без заголовка: «Вѣстникъ» 1859, № 45, 29 червня, с. 179–180.

тут же, у червні 1859 р. у віденському «Вѣстнику», коли громадськість із тривогою чекала розв'язки подій і завершення азбучних дискусій, а потім згадував про це уже значно пізніше, аж у 1861 р. Він признається, що «хотячи» пробудити «Галича Русь і Угорських собратій з просонья», вибрав собі «вопрос» до полеміки, «здольний нашихъ прадѣдов порушити въ гробѣ», хотів пересвідчитися, що «на сей вопросъ, мовъ на пушечный вистрѣлъ вся Русь на ноги стане». Тож «загнавъ» він до «Вѣстника» статтю «яко опроверждъ до дальшого розговора, въ которой утверждалъ, що Русь Галицька должна перемѣнити азбуку свою на латинську и пріяти Грегорианській календарь». Однак редакція, знаючи, що це питання розглядається вже у «Правительстві», не надрукувала цю статтю, чому він пізніше був радий⁴⁴.

Отже, стаття Б. Дідицького *О неудобности азбуки латинской...* вийшла в квітні, а на початку травня 1859 р. вийшла брошура Й. Їречка. У травні ж спочатку в „Lemberger Zeitung”, а потім у польській „Gazecie Lwowskiej” була надрукована стаття без підпису *Die lateinischen Schritzeichen in der ruthenischen Sprache*. Іван Франко вважав, що автором її був Є. Черкавський⁴⁵.

У цій статті була піддана критиці брошура Б. Дідицького. Дідицький тут же розпочав писати відповідь під назвою *Споръ о рускую азбуку*, яку опублікував пізніше також окремою брошурою на 56 сторінок у Львові. Франко, правда, у своїй праці про неї не згадує.

Дідицький активно продовжував працювати над статтею, яку закінчив, як він сам писав Я. Головацькому, 20 липня 1859 р. Уся його стаття – це спростування аргументів Є. Черкавського. Захищаючи етимологічний правопис, Дідицький дійшов до того, що визнав помилковим правопис *Русалки Дністрової*, піддав критиці спосіб «писанія» «Основяненька» та «Шевченька»: «Воздаючи повествовательскому дару тѣхъ украинскихъ писателей заслуженную признательность, мы не можемъ похвалити, ни тѣмъ меньше за образецъ собѣ приняти ихъ безъ правильного способу писанія»⁴⁶ [підкреслення наше – М. Л].

Ціла брошура Дідицького – це відстрілювання від нападів автора німецької статті, причому робить він це затято, часто повторюючи одну й ту ж думку. Він з великою упертістю захищає етимологічний правопис і кирилицю, виставляючи як її особливу цінність те, що насправді було її недоліком, зокрема, наявність кількох літер для позначення одної і тієї ж фонемі, наприклад, фонемі /i/.

⁴⁴ Див.: І. Франко, назв. праця, с. 650. Так само вважав і Б. Дідицький, про що він писав пізніше (у червні 1859) до Я. Головацького, хоч вважав, що це справа рук Й. Їречка. Він припускав навіть, що автором статті у „Gazecie Lwowskiej” міг бути І. Вагилевич, але тут же й відкинув цю думку. Див.: *Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–62*, с. 458.

⁴⁵ *Споръ о рускую азбуку, описанный Богданомъ А. Дѣдицимъ*, Львів 1859, с. 28.

⁴⁶ Див.: *Допись изъ Коломыйского, «Вѣстникъ» 1859, № 42*, с. 167.

Таким чином, суперечки навколо азбуки розгорілися ще до появи статті Й. Їречка і завдяки Б. Дідицькому підготували належну психологічну атмосферу серед галицької інтелігенції, настроївши її проти латинки. У віденському урядовому «Віснику» за 6 (13) червня у статті *Допись изъ Коломийского*, наприклад, зазначається, що тепер люди балакають лише про війну та азбуку. Люди обурені, що з прийняттям латиниці нібито «освободила би ся бесѣда руска ђдѣ узѡвѣ церковной и російской мови»⁴⁷, але на-дягла б на себе нові «узи» – польські. Чому б не сказати просто:

покиньте, русини, кирилицю, прийміть замість неї букви латинські, хоч би й не з польською писовнею, з новими дашками і значками, але з часом приймете з буквами й писовню нашу, а з того помалу бесіду нашу, а так будете мати честь статися колись поляками⁴⁸.

На критику Черкавського, що Б. Дідицький пише мішаниною церковної, російської та галицько-руської мови автор *Допис-і изъ Коломийского* резонно і з певною іронією зауважує, що навіть якби Дідицький і перейшов на латиницю, то це не означає, що він став би писати чистою українською мовою⁴⁹.

І все ж А. Голуховський таки вирішив довести справу до кінця і 30 травня 1859 р. скликав комісію, яка мусила сказати своє вирішальне слово. На засідання комісії приїхав Й. Їречек, хотів нанести візит єпископові С. Литвиновичу, але єпископ, не бажаючи зустрітися з Їречком, виїхав на село, продемонструвавши тим самим свою зневагу до міністерського чиновника. На засідання комісії були запрошені з української сторони Михайло Куземський, Яків Головацький, Амврозій Яновський, Михайло Малиновський, Йосип Лозинський, Григорій Шашкевич тощо. Особливу надію покладав А. Голуховський на Й. Лозинського, сподіваючись, що він далі триматиметься думки про запровадження польського абетка. Однак йому прийшлося гірко розчаруватися. Ось як описував значно пізніше цю подію сам Й. Лозинський:

До комісії, вь цьли накиненья Русинам латинского абетка на д. 30 мая 1859 г. до Львова скликаної, воззвалъ и мене ц.к. намѣстникъ гр. Агенор Голуховскій, надѣючися, что я тую справу поперати буду, и про тоє «числиъ на мене» (якъ выражено вь запрошеніи); но я, видѣвши негодованье и оппозицію вь народъ, покинулъ тую гадку уже давнѣйше, а узрѣвши в 1848 г., что Поляки нашъ языкъ и народъ съ польскимъ идентификують и кажутъ, что то „wszystko jedno”..., я отступилъ совершенно отъ давнѣйшого мнѣнья, а на собраніи той комісії сказаль... что заведенье латинского абетка спровадило бы лише роздѣль вь нашей литературѣ, ибо одни бы латинскихъ буквѣ, а другіе кирилицы употребляли, а такъ исполненіе того проекту... вредъ бы ей принесло... Мои слова уничтожили намѣренье гр. Голуховского и стягнули на мене гнѣвъ и ненависть его, съ которою мене до своей смерти преслѣдоваль⁵⁰.

⁴⁷ Там само, с. 168.

⁴⁸ Там само, № 43, с. 171.

⁴⁹ *Материалы къ исторіи Галицко-русской словесности. Иосифъ Лозинскій*, с. 123.

⁵⁰ Див.: *Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–62*, с. СХLII.

Українська сторона перемогла в азбучній війні. Завдяки зусиллям патріотично настроєних галичан А. Голуховський та його прихильники відступили. Але чи не вирішальну роль тут зіграла все-таки церква. Віденський уряд не посмів зігнорувати єпископа С. Литвиновича та спеціальну скаргу до цісаря митрополита Г. Яхимовича. Однак, як писав Г. Шашкевич, «оть стороны Русинѡвъ [...] ничь не повинно ся дѣяти, щобы съ тымъ поданьемъ стояло въ противорѣчїи»⁵¹. Тут Г. Шашкевич має на увазі московфілів, через дії яких, власне, А. Голуховський і розпочав азбучну веремію. Важко сказати, що після цього щось змінилося в поведінці московфілів і в їх трактуванні літературної мови. Якою мовою писали вони до азбучних суперечок, такою продовжували писати й після них. Мабуть, недарма Пл. Костецький, який певний час був редактором «Зорі галицької» і прихильником народної мови, розкритикував був «московщину», якою була видана «Зоря Галицка яко альбум на годъ 1860» Б. Дідицького. У рецензії на це видання Пл. Костецький запитує видавця, хто дав йому «власть» хрестити руське дитя на ім'я московське, навіщо він прийняв до руського письма правопис, заапробований Петром Великим для Москви і яким «чолом» він відважиться вести Русь Галича впрост до Калуги і в'язати в московські кайдани?⁵² Незважаючи на подібні протести, зауваження, московфіли й далі в'язали українську літературну мову в московські кайдани і продовжують це робити й тепер, у ХХІ ст.

У всій цій азбучній історії був і позитивний момент. Як у 30-х, так і в кінці 50-х років пропозиція про запровадження латинського письма зіграла роль своєрідного каталізатора, прискорювача національного пробудження галичан, заставила інтелігенцію, культурні й наукові сили краю згуртуватися до відсічі польськомовній експансії. Правда, при цьому Галичина на довгі роки потрапила під російськомовний гніт, який наступав посилювався із розвитком і посиленням московфілства.

---

⁵¹ Наводимо вислів за статтею: М. Устиянович, *Нѣсколько словъ Николая Устияновича въ отвѣтъ на статїю Г. Костецкого...*, с. 21.